

A népesedési folyamatok társadalmi különbségei

Tartalom

Bevezető.....	1
1. Társadalmi különbségek a gyermekvállalásban	1
1.1. Iskolai végzettség szerinti különbségek a termékenységen... 1	
1.2. Gyermekvállalás a nők gazdasági aktivitása szerint.....	3
2. A családalapítás társadalmi különbségei.....	3
2.1. A házasságkötések jellemzői iskolai végzettség szerint.....	3
2.2. Házasságkötések a nők gazdasági aktivitása szerint	5
3. A családstabilitás társadalmi jellemzői.....	5
3.1. Válások életkor és iskolai végzettség szerint.....	5
3.2. Válások a házaspárok gazdasági aktivitása szerint.....	6
4. A halandóság társadalmi különbségei.....	7
4.1. Várható élettartam iskolai végzettség szerint	7
4.2. A halandóság családi állapot szerinti különbségei.....	7
4.3. Gyermekszám és halandóság	8

Bevezető

A népesedési folyamatok társadalmi különbségeinek vizsgálata a demográfiai elemzések egyik legizgalmasabb területe. A különlegességet az adja, hogy a demográfiában használt arányszámokat és speciális mutatókat az éves népmozgalmi adatok ismeretében általában évenként a népesség egészére, mint országos adatokra számítják és közlik. Ezekből viszont nem mindig derül ki, hogy a népesség egyes csoportjai, társadalmi rétegei milyen mértékben járulnak hozzá az országos (átlagos) folyamatokhoz, és hogy milyen különbségek tárthatók föl közöttük.

A népszámlálások ritka és kivételes lehetőséget kínálnak ahhoz, hogy a demográfiai arányszámokat és mutatókat társadalmi jellemzők szerint is kiszámítsuk. Jelen kiadvány elsősorban arra tesz kísérletet, hogy bemutassa azokat az indikátorokat, amelyeket csak a népszámlálások idején lehet teljes körűen kiszámítani a népszámlálási népesség demográfiai és társadalmi jellemzői alapján. Ezek között vannak hagyományos arányszámok, mint pl. a születések, a házasságkötések és a válások életkor és társadalmi rétegek szerinti jellemzői, valamint az ezek alapján számított ún. szintetikus mutatók, mint a teljes termékenységi arányszám¹ vagy a teljes első házasságkötési arányszám². A társadalmi különbségeket főleg az iskolai végzettségi szint és a gazdasági aktivitás szerint jellemezzük. A halandóság vizsgálatánál a családi állapot szerinti különbségekre és a mortalitás gyermekszám szerinti eltéréseire helyezük a hangsúlyt az elhunyt nők életük során vállalt gyermekszáma alapján.

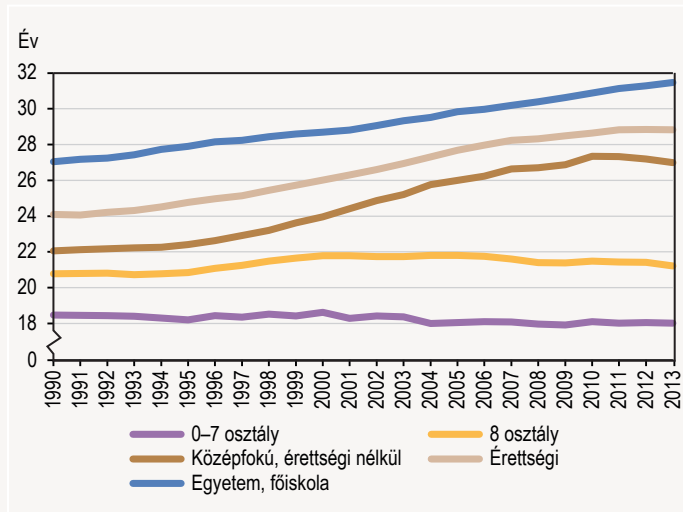
1. Társadalmi különbségek a gyermekvállalásban

1.1. Iskolai végzettség szerinti különbségek a termékenységen

A születési és termékenységi statisztika területén a legjelentősebb változások a gyermekvállalás életkor szerinti jellemzőiben történtek. Ennek vizsgálatára alapvetően kétféle lehetőség adódik a demográfiában. A legáltalánosabban használt mutató a szülő nők átlagos életkora, illetve ennek változása az első gyermek vállalása esetén, a másik ezzel szorosan összefüggő jellemző pedig a termékenység életkor szerinti profiljának bemutatása, valamint annak vizsgálata, hogy hogyan változik az az életkor, amiben az anyák leggyakrabban vállalják gyermekeiket. Az országos trendek jól ismertek: jelentősen emelkedett az első gyermek születésekor a nők átlagos kora, és ezzel párhuzamosan a húszas évek elejéről viszonylag rövid idő alatt a harmincas évek elejére tolódott ki a gyermekvállalás leggyakoribb életkora.

1. ábra

A szülő nők átlagos életkora első gyermekük születésekor iskolai végzettség szerint

A kérdés az, hogyan zajlottak le ezek a folyamatok a különböző iskolai végzettségű anyák gyermekvállalási magatartásában. 1990 óta 5,2 évvel, az ezredfordulót követően 3,2 évvel emelkedett a szülő nők átlagos életkora az első gyermekük vállalásakor. Az anyák iskolai végzettsége szerint viszont igen eltérő képet kapunk az emelkedés mértékéről. A termékenység szintje és a fiatalon vállalt anyaság között korábban és jelenleg is igen erős a kapcsolat. Minél fiatalabb életkorban vállalják első gyermeküket az anyák, annál több gyermeket hoznak világra életük folyamán. Ez a magatartási minta elsősorban az alacsonyabb iskolai végzettségű nőkre jellemző, és az elmúlt évtizedekben sem változott. Az általános iskola nyolc osztályát el nem végzett anyák ugyanúgy tizenéves korukban vállalják első gyermeküket, mint tíz vagy húsz évvel ezelőtt: sőt még korábban,

¹ Azt fejezi ki, hogy az adott év kor szerinti születési gyakorisága mellett egy nő élete folyamán hány gyermeknek adna életet.

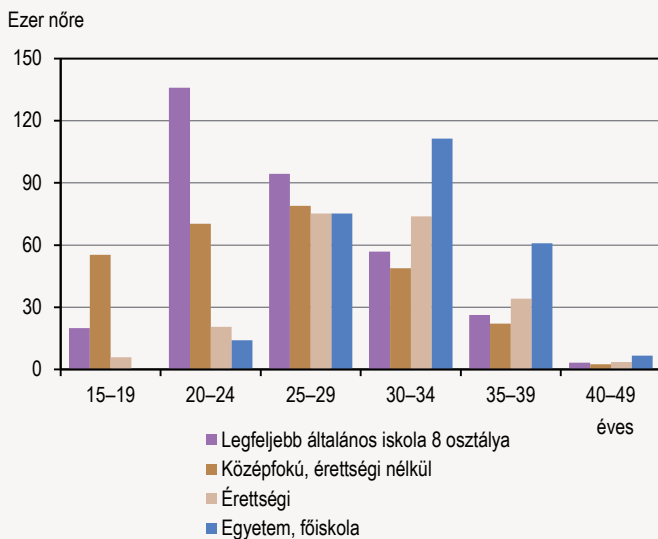
² Azt mutatja meg, hogy a házassodási korba lépő, 15 éves kort elért férfiak és nők mekkora hányada kötne házasságot bizonyos (nőknél 49, férfiaknál 59 éves) életkorig, feltételezve, hogy ugyanolyan gyakorisággal fognak megházasodni, mint az adott naptári évben tették a megfelelő életkorúak.

ugyanis az átlagos életkoruk az 1990. évi 18,5-ről 18,0 évre csökkent 2013-ig. A nyolc osztályt végzett nőknél sem változott számottevően az átlagos életkor: az ezredfordulót követően csökkent és változatlanul a húszas éveik elejére esik az első gyermek világra hozatala. A gyermekvállalás életkorának emelkedése főleg a középfokú, szakmát tanult vagy ennél magasabb végzettségű, érettségizett vagy egyetemet, főiskolát végzett nőknél jelentkezik, a legjelentősebb mértékben a szakiskolát végzett (4,9 év) és az érettségizett nők (4,7 év) körében emelkedett. Ennek megfelelően kinyílt az olló az alacsony és a magas iskolai végzettségű szülő nők életkora között. Az 1990–2013 közötti időszakban 8,6-ról 13,5 évre nőtt a különbség az egyetemet végzett és a nyolc osztálynál alacsonyabb végzettségű nők első gyermekvállalási életkora között.

Az átlagos életkor emelkedésének **iskolai végzettség** szerinti különbségei a termékenység életkor szerinti profiljának a változásában is tetten érhetőek. Nem egészen húsz évvel ezelőtt 1995-ben történt meg először, hogy a 20–24 éves korcsoporttól a 25–29 évesek vették át a gyermekvállalás életkorának domináns szerepét. Előtte hosszú évtizedeken – mintegy hetven éven – keresztül folyamatosan a 20–24 évesek körében volt a leggyakoribb a szülésgyakoriság. A második váltásra mindössze másfél évtizedet kellett várni, mivel 2010 volt az első év, amikor a 30–34 éveseké lett a vezető szerep a gyermekvállalás gyakoriságában, és ez azóta is tart. A korszpecifikus termékenységi arányszámokat az anyák iskolai végzettsége szerint a legutóbbi népszámlálási adatok felhasználásával tudjuk bemutatni. Ezek szerint a legfeljebb 8 általánost végzett nők között a korábban évtizedeken keresztül domináns 20–24 éves korcsoportban a leggyakoribb a gyermekvállalás, majd áttolódik a 25–29 éves korcsoportra a középfokú végzettségű és érettségizett nők között, az egyetemet vagy főiskolát végzett nők pedig a harmincas éveik elején vállalják a leggyakrabban gyermekeiket.

2. ábra

Éves születési arányszámok a nők korcsoportja és iskolai végzettsége szerint*, 2011

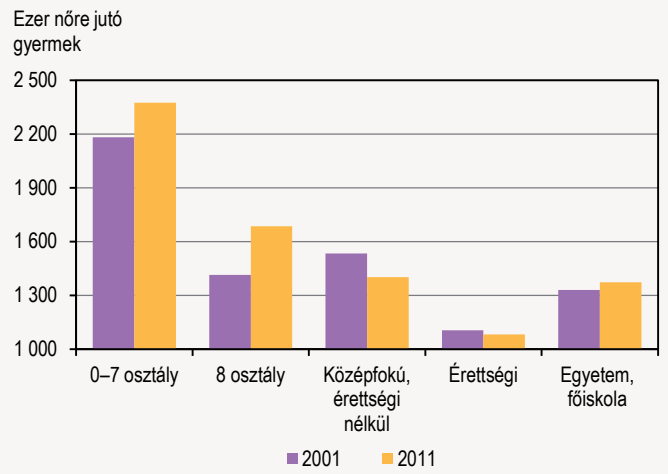
* A népszámlálás eszmei időpontját megelőző és az azt követő év születéseinek átlaga alapján.

A termékenység valódi különbségeit a teljes termékenységi arányszámmal (TTA) jellemezhetjük. Ha a TTA értékét iskolai végzettség szerint mérjük, akkor a mutató az elért legmagasabb iskolai végzettség szintjét is állandónak feltételezi³ a szülőképes kor teljes életciklusán keresztül. Ezek a feltételek különösen a fiatalon vállalt gyermekek esetén nem mindig valósulnak meg, mivel a gyermek vállalásakor elért iskolai végzettség szintje a későbbi életkorokban még változhat, bár az is kétségtelen tény, hogy a tizenéves korában világra hozott gyermekek általában megszakítják vagy gátolják az anya továbbtanulási lehetőségeit.

³ Az iskolai végzettség szintjét a befejezett legmagasabb végzettséggel mérjük. Ez azt jelenti, hogy pl. a nyolc általános iskolát végzettek között szerepelnek az éppen gimnáziumban vagy szakiskolába járó, de azt még nem abszolváló nők, hasonló módon az érettségizettek között tartják számon az egyre nagyobb arányban továbbtanuló, egyetemre, főiskolára járó nőket.

3. ábra

Teljes termékenységi arányszám a nők iskolai végzettsége szerint*

* A népszámlálás eszmei időpontját megelőző és az azt követő év születéseinek átlaga alapján.

Az eredmények szerint az iskolai végzettség szintjének emelkedésével csökken az átlagos gyermekszám, és a legalacsonyabb értéket az érettségizett nők körében éri el. Az egyetemi, főiskolai végzettségű nők várható gyermekszáma viszont meghaladja az érettségizettekét. Az egyszerű reprodukcióhoz szükséges gyermekszám csak a kevesebb mint nyolc osztályt végzett nők körében látszik biztosítottnak, átlagosan 2,4 gyermekkel, míg az érettségizettek alig több mint egy gyermeknek adnának életet a 2011. évi termékenységi viszonyok mellett. A tíz évvel korábbi, 2001. évi népszámláláshoz képest emelkedett a legfeljebb nyolc osztályt végzett és kismértékben az egyetemi, főiskolai végzettségű nők termékenysége, csökkent az érettségi nélkül középfokú végzettségű, illetve az érettségizett nők szülésgyakorisága és várható átlagos gyermekszáma.

1. tábla

Szülőképes korú nők legmagasabb befejezett iskolai végzettség szerinti megoszlása

Iskolai végzettség	1990. január 1.	2001. február 1.	2011. október 1.
0-7 osztály	5,0	2,9	1,9
8 osztály	40,0	30,4	20,9
Középfokú, érettségi nélkül	15,2	18,8	17,4
Érettségi	29,1	34,8	36,9
Egyetem, főiskola	10,7	13,1	22,8
Összesen	100,0	100,0	100,0

Megjegyezzük, hogy a szülőképes korú nők körében radikális változások történtek az iskolai végzettségüket tekintve. Erősen visszaesett az alacsonyabb végzettségű és nőtt a középfokú, illetve a magasán képzett nők aránya. 2011-ben a szülőképes korú nők mindössze 1,9 százaléka nem végezte el a nyolc általánost, 1990-hez viszonyítva a felére esett a legfeljebb nyolc általánossal rendelkezők aránya, miközben folyamatosan nőtt az érettségizettek és több mint kétszeresére emelkedett az egyetemet, főiskolát végzettek. Ez azt jelenti, hogy az alacsonyabb végzettségű, de magasabb termékenységű nők aránya csökkent, és fordítva, a magasabb végzettségű és alacsonyabb termékenységűeké pedig nőtt a szülőképes korúak körében.

A gyermeket vállaló nők iskolai végzettség szerinti összetételében is hasonlóak a változások, mint a szülőképes korú női népesség egészében. A legfeljebb nyolc osztályt végzettek az összes születések több mint egyhar-

madát adták 1990-ben, részesedésük egyötödére csökkent a 2011. és 2012. évi születési adatok átlaga alapján. Napjainkban az érettségizett nők közel, a felsőfokú végzettségük pedig több mint egyharmadát adják az összes születéseknek. 1990 óta az érettségizettek aránya nem változott, az egyetemi végzettségük részesedése viszont közel háromszorosára emelkedett. Ennek eredményeként az egyetemi végzettségűek magasabb arányban szerepelnek a szülő nők között, mint a szülőképes korú női népesség egészében, az érettségizetteknél viszont ennek ellenkezője igaz. A születésszám csökkenésével párhuzamosan egyre nő a magasabban képzett anyák aránya az összes születésen belül, ami az általános termékenység szintjére és a szülő nők átlagos életkorának emelkedésére is kihat. Mindehhez hozzá kell tenni azt a tény is, hogy bár a nyolc osztályt sem végzettek hányada csökkent a születéseken belül, arányuk magasabb a szülő nők között, mint a szülőképes korú női népesség egészében.

2. tábla

A szülő nők legmagasabb befejezett iskolai végzettség szerinti arányai az éves születésekben

Iskolai végzettség	évek születéseinek átlaga (%)		
	1989. és 1990.	2000. és 2001.	2011. és 2012.
0–7 osztály	4,9	4,4	2,3
8 osztály	29,2	23,8	18,4
Középfokú, érettségi nélkül	22,0	24,4	13,5
Érettségi	31,9	31,6	31,6
Egyetem, főiskola	12,0	15,8	34,2
Összesen	100,0	100,0	100,0

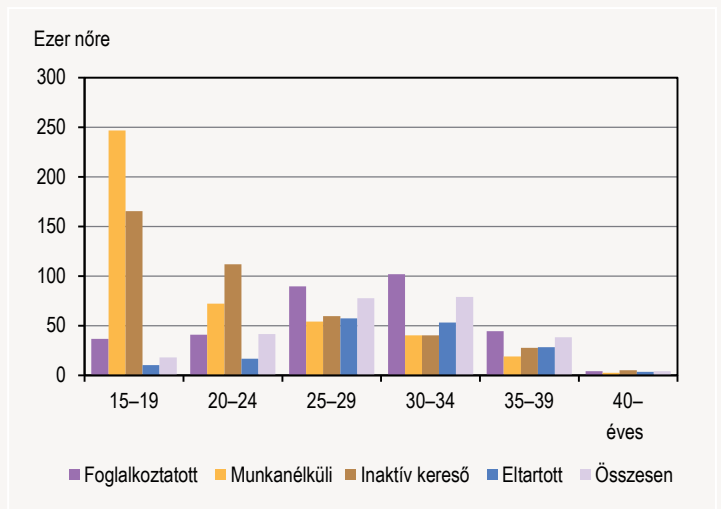
1.2. Gyermekvállalás a nők gazdasági aktivitása szerint

A termékenység társadalmi különbségeinek feltárásánál egy másik megközelítés a **gazdasági aktivitás** szerinti eltérések bemutatása. Az elemzés során négy nagyobb aktivitási csoportot különböztettünk meg a női népességnél: a gazdaságilag aktívak közül a foglalkoztatottakat és a munkanélkülieket, a gazdaságilag nem aktívaknál pedig az inaktív keresőket és az eltartottakat. A gyermekvállalás életkor szerinti profilja a foglalkoztatott nőknél hasonlít leginkább az országosan jellemző görbéhez. Ez nem véletlen, mivel a születések kétharmadát ők adják. A különbség annyi, hogy a 20–24 éveseknél azonos, a többi korcsoportnál viszont mindenhol magasabb a foglalkoztatott nők termékenysége az országos átlagnál, a leggyakoribb gyermekvállalás – az országos gyakorlathoz hasonlóan – a 30–34 éves korcsoportot jellemzi. Hasonló a kép az eltartott nők életkor szerinti profiljában, azzal a különbséggel, hogy náluk valamennyi életkorban jóval alacsonyabb a termékenység szintje, mint a foglalkoztatottak esetében, és messze elmarad az országos átlagtól is. Ez elsősorban azzal magyarázható, hogy az eltartottak döntő többsége nappali tagozatos tanuló, és kisebbségben vannak az egyéb eltartott, főleg háztartásbeli nők. Az eltartottak viszonylag kis súllyal szerepelnek a szülő nők között, mivel arányuk 8,4 százalékot tett ki a születések 2011. és 2012. évi átlagában.

Az életkor szerinti termékenység a fentiekben elmondottaktól merőben más képet mutat a munkanélküli és az inaktív kereső nők körében. Mindkét aktivitási csoportban feltűnő a 25 éven aluliak, ezen belül különösen a tizenévesek kiugróan magas termékenysége. A 25 év feletti nőknél viszont a termékenység szintje mindenhol elmarad az országos átlagtól és a többi aktivitási csoportba tartozókéétól is. Csak náluk fordul elő az a jelenség, hogy a tizenévesek körében a leggyakoribb a gyermekvállalás, ez látványosan magas a munkanélkülieknél, de a 20–24 éveseknél is jóval meghaladja az országos átlagot. Itt kell megjegyezni, hogy az inaktív keresők döntő többségét a gyermekgondozási ellátásban részesülő nők teszik ki, így náluk talán érthető a fiatalkori magas termékenység, ami a második vagy esetleg a harmadik gyermek vállalását jelenti. A munkanélküliek részesedése 8,6, az inaktív keresőké pedig közel 16 százalékot tett ki a 2011. és a 2012. évek átlagos születésszámában.

4. ábra

Éves születési arányszámok a nők gazdasági aktivitása és korcsoportja szerint*, 2011

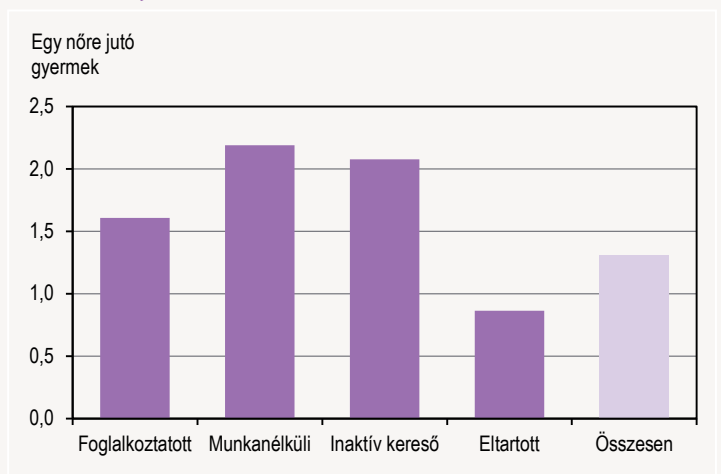

* A népszámlálás eszmei időpontját megelőző és az azt követő év születéseinek átlaga alapján.

Ezek alapján meglepő, de bizonyos fokig érthető képet mutat a teljes termékenységi arányszám gazdasági aktivitás szerinti alakulása. Az eredmények alapján a foglalkoztatott nők várható átlagos gyermekszáma (1,61) jóval meghaladja az országos átlagot (1,31). Az egyszerű reprodukciós szintet meghaladó, illetve azt megközelítő termékenységi szintet viszont csak a munkanélküli (2,19) és az inaktív kereső nők érnék el (2,08). A legkevesebb gyermekszáma, átlagosan kevesebb mint egy gyermekre az eltartott nők számíthatnak a 2011. évi aktivitási státusz és életkor szerinti termékenység tartós fennmaradása esetén.

5. ábra

Teljes termékenységi arányszám a nők gazdasági aktivitása szerint*, 2011

* A népszámlálás eszmei időpontját megelőző és az azt követő év születéseinek átlaga alapján.

2. A családalapítás társadalmi különbségei

2.1. A házasságkötések jellemzői iskolai végzettség szerint

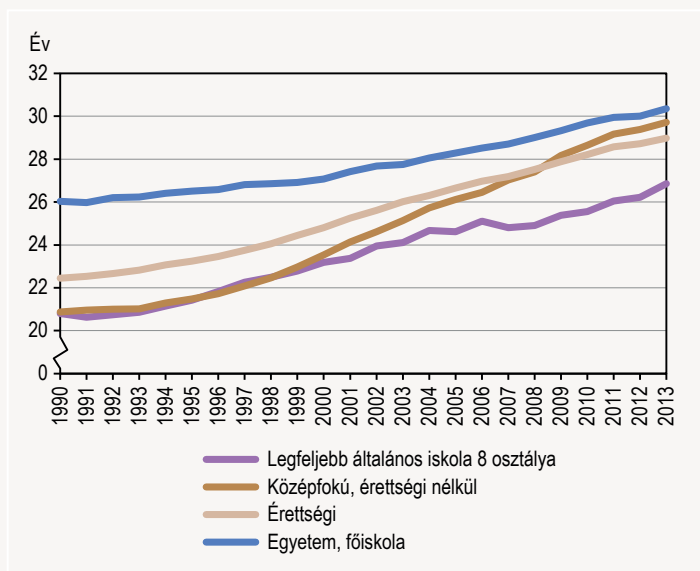
A házassági mozgalom hosszabb távú tartós és jelentős csökkenése ellenére a családalapítás legáltalánosabb formája jelenleg is a **házasságkötés**. Ennek országos trendjei és **életkor** szerinti jellemzői jól ismertek. A rendszerváltás óta közel 45 százalékkal csökkent a házasságkötések száma, ennek mértéke nagyobb, mint a születéseké. Mélypontját 2010-ben érte el 35 520 házasságkötéssel, azóta lassú emelkedés észlelhető, de még így is messze elmarad a tíz vagy húsz évvel ezelőtti szinttől. A csökkenés demográfiai okai és jellemzői nagyon hasonlítanak a születéseknél kifejtettekhez, azzal a különbséggel, hogy a házassági mozgalomnál sokkal markánsabban

jelentkeznek a visszaesés életkor szerinti jellemzői, és kevésbé figyelhető meg az a törekvés, hogy a fiatalon elmaradt vagy elhalasztott házasságokat az idősebb életkorokban pótolják. Minél fiatalabb életkorúakat vizsgálunk, annál látványosabb a csökkenés mértéke. Napjainkra gyakorlatilag eltűntek a tizenéves menyasszonyok a házasságra lépők köréből, a húszas éveik első felében járó nők pedig ugyancsak megritkultak. A korábbi gyakorlathoz képest emelkedett a húszas éveik második felében és harmincas éveikben járó hölgyek házasságkötési gyakorisága, de ez messze nem tudja ellensúlyozni azt a hiányt, ami az ennél fiatalabb életkorúak kieséséből adódik. A fentebb jellemzett változások lényegesen megemelték a házasságra lépő párok átlagos életkorát. Az 1990-es évek elején még 22 év volt az először házasságot kötött nők átlagos életkora, 2013-ban 29,5 évre emelkedett. Két évtized alatt 7,5 évvel lettek idősebbek az először házasságra lépő menyasszonyok, ilyen mértékű változást a házasságkötési magatartásban korábban soha nem figyeltünk meg.

Az életkor emelkedése eltérő módon ment végbe a különböző **iskolai végzettségű** nők körében. Tíz vagy húsz évvel ezelőtt is azok kötöttek a legkésőbb házasságot, akik a leghosszabb időt töltötték az iskolapadban, vagyis az egyetemet, főiskolát végzett nők. Ez jelenleg is így van, mivel 1990 óta 26-ról 30 év fölé emelkedett az első házasságkötéseik átlagos életkora, de a növekedés mértéke náluk a legkisebb, mindössze 4,3 év. A legfeljebb 8 általánost végzettek 1990-ben még 21 éves koruk előtt (átlagosan 20,8 évesen) léptek először házasságra, jelenleg is ők a legfiatalabban a menyasszonyok között, de az átlagos életkoruk azóta 6 évvel emelkedett. Érdekes módon az életkor növekedésének mértéke a szakmunkás, illetve szakiskolát végzett nők körében a legjelentősebb, közöttük az először házasságra lépő menyasszonyok jelenleg közel 9 évvel idősebbek (29,7 év), mint a rendszerváltás idején (20,9 év). Figyelmet érdemel az is, hogy az iskolai végzettség szerinti életkor-különbségek a legfiatalabb és a legidősebb menyasszonyok között 5,2 évről 3,5-re mérséklődtek az elmúlt több mint két évtizedben.

6. ábra

Átlagos életkor az első házasságkötéskor a nők iskolai végzettsége szerint

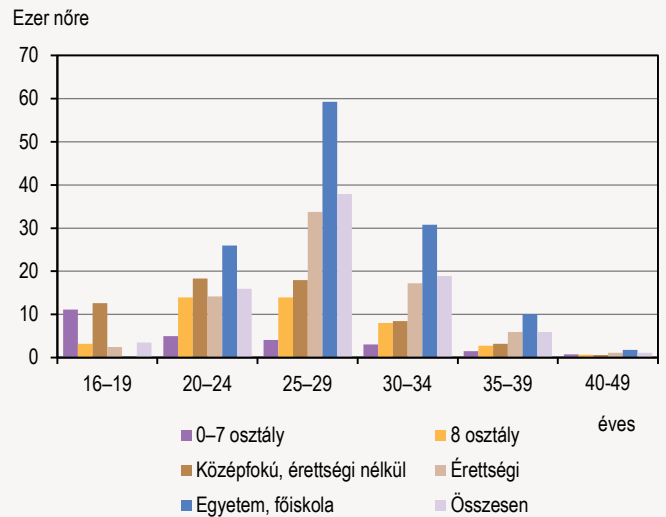

Az első házasságkötések korcsoportok szerinti gyakorisága ugyancsak jelentősen különbözik a nők iskolai végzettsége szerint. A tizenéves korban kötött házasságok főleg az alacsonyabb végzettségű nőkre jellemzőek, ez különösen az általános iskolát sem végzettek és a szakmát tanultak körében gyakori. A további életkorokban az alacsonyabb végzettségűek házasságkötési gyakorisága viszonylag ritka, elmarad az érettségizett vagy az egyetemet végzett nőkéitől, és az országos átlagot sem éri el. Más szóval igen fiatalon kötnek házasságot vagy egyáltalán nem lépnek házasságra, és feltehetően az élettársi kapcsolatot választják párkapcsolatuk formájául. Az általános iskolát végzett és szakmát tanult nők a húszas éveik

elején kötnek házasságot a leggyakrabban, az érettségizett és az egyetemet végzetteknel viszont kimagaslóan magas a 25–29 éves korban kötött házasságok gyakorisága. Összességében az érettségizett nők 35 év alatti házasságkötései az országos átlagot sem érik el, és jóval elmaradnak az egyetemet, főiskolát végzettek házasságkötési gyakoriságától. A fentiek alapján egyértelmű, hogy az iskolai végzettség emelkedésével a női első házasságok gyakorisága is emelkedik a 20 év feletti korcsoportokban.

7. ábra

Női első házasságkötési arányszámok korcsoport és iskolai végzettség szerint*, 2011

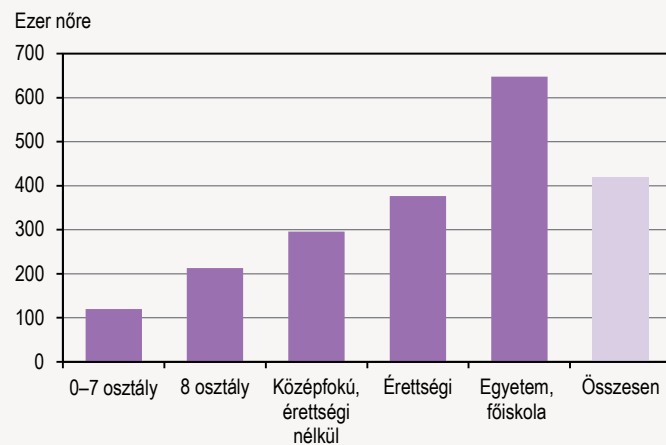

* A népszámlálás eszmei időpontját megelőző és az azt követő év házasságkötései átlaga alapján.

A házasságkötési esélyeket legtisztábban a teljes első házasságkötési arányszámmal (TEHA) elemezhetjük, amely azt mutatja, hogy mekkora az esélye annak, hogy egy nő első házasságát megköti 50 éves koráig, vagyis jogi értelemben nem marad hajadon. Ezt a mutatót iskolai végzettség szerint ugyancsak a népszámlálás évére lehet kiszámítani, esetünkben a 2011. évi népszámlálás alapján. A női első házasságkötéseknél a 2011. és 2012. évek korcsoportok szerint átlagával számoltunk. Az eredmények csak megerősítették, illetve számszerűsítették azt a korábbi megállapítást, miszerint a képzettség emelkedésével a házasságkötés esélye is nő. A különbség igen jelentős, több mint ötszörös a legalacsonyabb és a legmagasabb végzettségű nők körében. A mutató értékei alapján ezer nő közül csak 120 kötne házasságot 50 éves koráig a 8 osztályt sem végzetteknel, míg az egyetemet vagy főiskolát végzettek esetében 648.

8. ábra

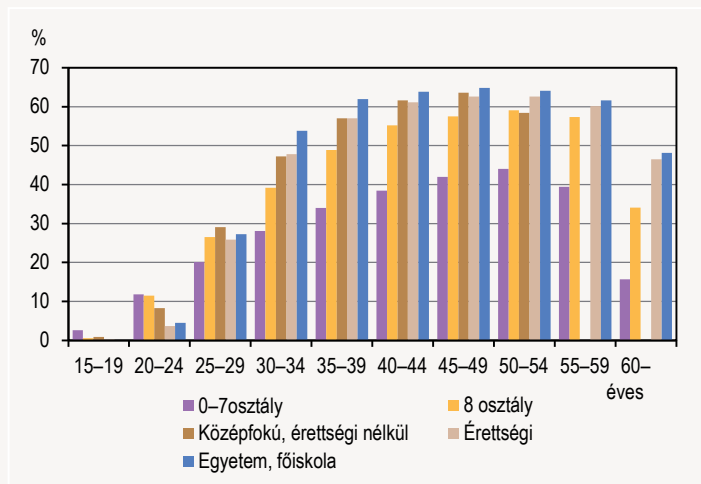
Női teljes első házasságkötési arányszámok iskolai végzettség szerint, 2011

Az iskolai végzettség szerinti házasságkötések különbségei megmutatkoznak a népszámlálási adatok házas népességében is. Ezek szerint lényeges különbségek vannak a házasságban élő nők arányaiban az iskolai végzettség szintje szerint. Az életkor előre haladásával valamennyi iskolai végzettségnél emelkedik a házasságban élő nők aránya, ugyanakkor egyre nyilvánvalóbbá válnak a képzettség szerinti eltérések. Az alacsony végzettségűek körében csak 25 évnél fiatalabb életkorban magasabb a házas nők aránya, mint az érettségizettek vagy az egyetemet, főiskolát végzetek esetében, ezen életkor fölött viszont az iskolai végzettség szintjének emelkedésével valamennyi korcsoportban nő a házasok aránya is. A házas népesség iskolai végzettség szerinti különbségeinek megítélésénél feltétlenül figyelembe kell venni az élettársi kapcsolatok egyre terjedő és a képzettség szintje szerint ugyancsak eltérő gyakorlatát.

9. ábra

Házás nők aránya korcsoport és iskolai végzettség szerint, 2011

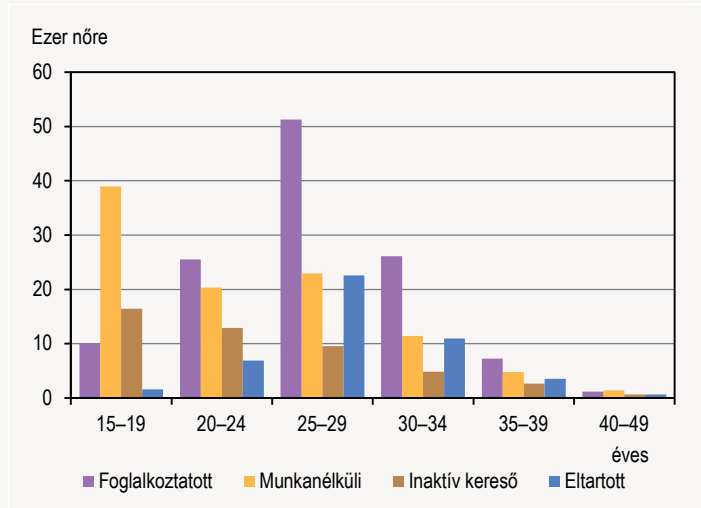

2.2. Házasságkötések a nők gazdasági aktivitása szerint

A születésekhez hasonlóan a házasságkötéseknél is érdemes feltárni a **gazdasági aktivitás** szerinti eltéréseket. Ebben az esetben is az első házasságkötési magatartásokat és gyakorlatot vizsgáljuk a nők korcsoportja, valamint gazdasági aktivitása szerint. A fiatalon kötött házasság csak a munkanélküli és az inaktív kereső (döntő többségükben gyermekgondozásban részesülő) nőknél jellemző, olyannyira, hogy a gazdasági aktivitás ezen csoportjaiban a tizenéves korban kötött házasságok a leggyakoribbak, a többi, az ennél idősebb korcsoportok elmaradnak ettől.

10. ábra

Női első házasságkötések korcsoport és gazdasági aktivitás szerint*, 2011

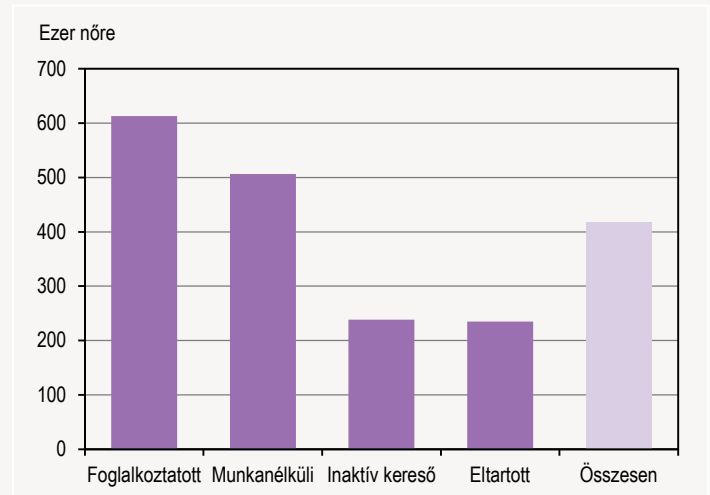
* A népszámlálás eszmei időpontját megelőző és az azt követő év első házasságkötéseinek átlaga alapján.

Az adatokból azt is látjuk, hogy a kereső tevékenységet folytató foglalkoztatott nőknél az első házasságkötések gyakorisága valamennyi korcsoportban meghaladja az országos átlagot, az eltartott, többségükben nappali tagozatosoké pedig jóval alacsonyabb a foglalkoztatottakéhoz képest, és elmarad az országos átlagtól is.

Ennek alapján a házasságkötés esélyeiben is figyelemre méltó eltérések vannak a nők gazdasági aktivitási státusa szerint. A teljes első házasságkötési arányszámnál itt is fel kell hívni a figyelmet arra, hogy a mutató azt feltételezi, hogy az életkoronként jellemző gazdasági státus tartósan, a nők 50 éves koráig fennmarad, ami a születéseknél kifejtettekhez hasonlóan igen merész feltételezés. Az eredmények alapján a foglalkoztatott nőknél a legnagyobb a valószínűsége annak, hogy 50 éves korukig házasságot kötnek, ezer nő közül 613, míg az eltartottak és inaktív keresők esélyei a legkisebbek, ahol csak 235, illetve 239 nő nem maradna jogilag hajadon családi állapotú. A munkanélküliek átlagosnál magasabb házasságkötési esélye a tizenévesek kiugróan magas első házasságkötési arányszámával magyarázható. A gazdasági aktivitás szerint mért alacsonyabb házasságkötési valószínűségek a házasságon kívüli együttélési formák, főleg az élettársi kapcsolatok gyakoribb előfordulásával párosulhatnak.

11. ábra

Női teljes első házasságkötési arányszám gazdasági aktivitás szerint*, 2011

* A népszámlálás eszmei időpontját megelőző és az azt követő év női első házasságkötéseinek átlaga alapján.

3. A családstabilitás társadalmi különbségei

3.1. Válások életkor és iskolai végzettség szerint

A házasságok stabilitását statisztikailag a válások számával, a felbomlott házasságok élettartamával, illetve a válásoknak a házas népességhez viszonyított gyakoriságával mérjük. Ez azonban csak hozzávetőlegesen méri a párkapcsolatok stabilitását, mivel a házastársak gyakran nem vállalják a jogi procedúrát, inkább tartósan külön élnek, esetleg egy újabb partnerrel élettársi kapcsolatot létesítenek. A kereset beadása és a bontóper jogi lezárása között gyakran évek is eltelhetnek. A népszámlálási adatok szerint több mint 120 ezer fővel kevesebb nő élt házaspáros családban férjével együtt, mint ahányan jogilag házas családi állapotúak voltak.

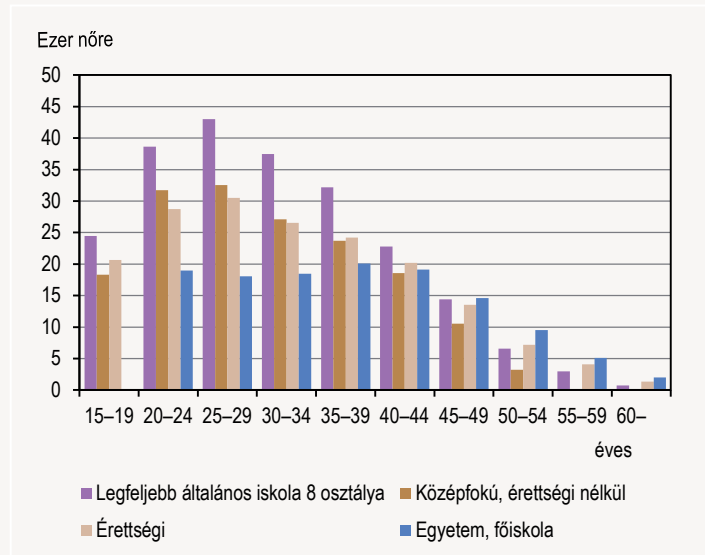
A válások abszolút száma az 1980-as években tetőzött, amikor évente csaknem 30 ezer házasságot bontottak fel a bíróságok. Az 1990-es években jelentősen visszaesett a válások száma, az ezredfordulót követően viszont ismét emelkedni kezdett, de az évenkénti 24-25 ezer közötti érték már nem érte el az 1980-as években vagy az ezt megelőző évtizedben mért szintet. Az utóbbi években ismét határozottan csökkenő trendnek lehetünk tanúi, aminek eredményeként 2013-ban húszezer házasságot bontottak fel a bíróságok, ami 7,4 százalékkal volt kevesebb az előző évinél, és mintegy 13,4 százalékkal maradt el a két évvel korábbi szinttől. A jelentősen mérseklődő válás azonban nem feltétlenül jelenti a párkapcsolatok stabili-

tásának hasonló mértékű javulását, mivel a válásnak potenciálisan kitett házasságban élők száma és aránya is jelentősen visszaesett.

A válások **életkor** szerinti jellemzői nem változtak az elmúlt két évtizedben, mert jelenleg ugyanúgy a húszas éveikben járó nők válnak a leggyakrabban, mint tíz vagy húsz évvel ezelőtt. A társadalmi különbségek vizsgálatánál érdeklődésre tarthat számot a válások iskolai végzettség szerinti különbségeinek feltárása. Ebben az esetben is a legutóbbi népszámlálási adatokat kell segítségül hívni, mivel a nevezőül szolgáló házaspáros népesség iskolai végzettség szerint csak ilyenkor áll rendelkezésre. Az eredmények szerint minél alacsonyabb az iskolai végzettség, annál gyakoribb a fiataloknál válások gyakorisága is. Ez összefügghet azzal is, hogy a kevésbé képzett nők házasságaikat is fiatalabb életkorban és gyakran megdöntetlenül kötik, ami gyors váláshoz vezethet. Érdekes, hogy a harmincas éveik végéig az egyetem, főiskolát végzett nők körében a legritkább a válás, majd a negyvenes éveik második felétől átveszik a vezető szerepet, náluk a leggyakoribb a válás valamennyi iskolai végzettségű kategória között. Itt is feltétlen kapcsolat lehet a későbbi házasságkötési életkor és az értebb korban előforduló gyakoribb válás között.

12. ábra

Válások a nők korcsoportja és iskolai végzettsége szerint*, 2011

* A népszámlálás eszmei időpontját megelőző és az azt követő év válásainak átlaga alapján.

A **társadalmi státust** az iskolai végzettség mellett más mutatókkal is lehet mérni, mert ez csak az egyik összetevője a társadalmi hierarchiában betöltött szerepnek. Bizonyos összefüggés azonban feltételezhető, miszerint minél képzettebb valaki, annál magasabb helyet vagy pozíciót foglalhat el a társadalmi munkamegosztásban. A válások esetében ez úgy jelentkezik, hogy az azonos vagy a különböző társadalmi státussal, háttérrel rendelkező házaspárok párkapcsolata a stabilabb, illetve esetünkben milyen a válások gyakorisága, ha azt a férj, illetve a feleség iskolai végzettségének szintje szerint vizsgáljuk. A kialakult összkép meglehetősen vegyes, de az eredmények alapján néhány fontosabb következtetés mégis levonható. A válások több mint felénél (52,3%) a házaspárok iskolai végzettsége azonos volt. Az azonos iskolai végzettségű pároknál ott a leggyakoribb a válás, ahol mindkét házaspár fél érettségi nélküli középfokú végzettségű, a legalacsonyabb pedig a legfeljebb 8 általánost végzett párok esetében. Ha a volt partnerek iskolai végzettsége eltérő, akkor több az olyan válás, ahol a korábbi feleség iskolai végzettsége magasabb, mint a volt férjé (26,3%). Az ilyen esetekben mindenhol magasabb a válások gyakorisága, mint az azonos végzettségű pároknál, és minél nagyobb a partnerek közötti képzettségi eltérés a volt feleség javára, annál magasabb a válások gyakorisága. Szélső példaként lehet említeni azokat a válásokat, ahol a korábbi feleség felsőfokú végzettségű volt, a férj pedig legfeljebb 8 általános osztályt végzett. Az ilyen esetekben a válás gyakorisága több mint kétszerese az országos átlagnak, és jóval magasabb, mint az azonos iskolai végzettségű

pároknál. Ha a volt férj magasabban képzett, mint a korábbi felesége, akkor némileg más a kép. Ez a válások 21,4 százalékában fordult elő. Itt már nem egyértelmű az összefüggés a képzettségi szint különbsége és a válások gyakorisága között. A leggyakoribb a válás azoknál a pároknál, ahol a férj felsőfokú végzettségű, a korábbi párja pedig érettségi nélküli középfokú végzettségű volt, de az arány nem kirívóan magas az országos átlaghoz képest. Ezzel szemben a legalacsonyabb válási gyakoriság a képzettségi szintek legnagyobb eltérése esetén jelentkezik, ott, ahol a korábbi férj felsőfokú végzettségű, a volt felesége pedig legfeljebb 8 általánost végzett. Ennek alapján úgy tűnik, hogy az azonos iskolai végzettségű partnerek mellett azok a házasságok stabilabbak az átlagosnál, ahol a férj magasabb iskolai végzettségű a feleségénél.

3. tábla

Ezer házaspárra jutó válás a házaspárok legmagasabb iskolai végzettsége szerint*, 2011

A férj legmagasabb befejezett iskolai végzettsége	A feleség legmagasabb befejezett iskolai végzettsége				
	legfeljebb általános iskola 8 osztálya	középfokú, érettségi nélkül	érettségi	egyetem, főiskola	összesen
Legfeljebb általános iskola 8 osztálya	7,3	13,6	14,8	27,3	9,5
Középfokú, érettségi nélkül	10,2	14,8	14,8	17,5	13,9
Érettségi	7,9	13,3	14,3	16,1	13,8
Egyetem, főiskola	6,6	15,0	10,5	13,0	12,1
Összesen	8,2	14,3	13,8	14,6	12,6

* A népszámlálás eszmei időpontját megelőző és az azt követő év válásainak átlaga alapján. A nevezőben a 2011. 10. 01. népszámlálási házaspáros népesség szerepel.

3.2. Válások a házaspárok gazdasági aktivitása szerint

A gazdasági státus jellemzésére a házaspárok gazdasági aktivitás szerinti kategóriáit használjuk, és ez alapján vizsgáljuk a válások gyakoriságát az azonos és az eltérő aktivitású házaspárok között. Az eredmények alapján egyértelműbb kép rajzolódik ki, mint az iskolai végzettség esetén. Ezek szerint a házasságok stabilitását leginkább fenyegető tényező a munkanélküliség, függetlenül attól, hogy a férj vagy a feleség részéről jelentkezik.

4. tábla

Ezer házaspárra jutó válás a házaspárok gazdasági aktivitása szerint*, 2011

Férj gazdasági aktivitása	Feleség gazdasági aktivitása				Összesen
	foglalkoztatott	munkanélküli	inaktív kereső	eltartott	
Foglalkoztatott	19,9	31,6	8,0	3,8	17,3
Munkanélküli	40,4	51,8	20,9	10,8	36,1
Inaktív kereső	7,9	16,6	1,8	1,5	3,3
Eltartott	2,6	9,5	2,1	4,0	3,1
Összesen	18,9	32,2	4,1	3,5	12,7

* A A népszámlálás eszmei időpontját megelőző és az azt követő év válásainak átlaga alapján. A nevezőben a 2011. 10. 01. népszámlálási házaspáros népesség szerepel.

A válások gyakorisága ott a legnagyobb – több mint négyszerese az országos átlagnak –, ahol mindkét házaspár fél munkanélküli. Ezt követik az

országos átlagnál háromszor gyakoribb válási arányszámmal azok az esetek, ahol a férj munkanélküli, a feleség viszont foglalkoztatott. Általában a férj munkanélkülisége nagyobb terhet jelent a családok számára és gyakrabban párosul válással, mint a feleségek esetében, de a különbség nem számottevő. Ott a legalacsonyabb a válások gyakorisága, ahol mindkét házaspár inaktív kereső, döntő többségükben nyugdíjas, de az országos átlagtól jóval elmarad az eltartottak válási gyakorisága is. Bár a munkanélküliség veszélyezteti leginkább a családok stabilitását, a keresőtevékenység önmagában nem egyedüli biztosítéka a stabil párkapcsolatnak, mivel relatíve magas, az országos átlagot jóval meghaladó a válások gyakorisága azon házaspárok esetében is, ahol mindkét fél keresőtevékenységet folytat.

4. A halandóság társadalmi különbségei

4.1. Várható élettartam iskolai végzettség szerint

A halál előtti társadalmi egyenlőtlenségek jól ismertek a mortalitás életkor, nem és lakóhely szerinti különbségeiből. Ezek számszerű kifejezésére leggyakrabban a halandóság szintetikus mutatóját a születéskor és a többi életkorban **várható átlagos élettartamot** használják. Az évenként számított halandósági táblákhoz nincs szükség a népszámlálási adatokra, mivel az életkor, nem és lakóhely szerinti adatok a továbbvezetett népesség alapján évenként rendelkezésre állnak. Más a helyzet az iskolai végzettség szerinti halandósági különbségek jellemzésénél, amikor a halálozásnak kitett népesség iskolai végzettség szerinti összetétele teljes körűen csak a népszámlálások idején elérhető. A halandósági táblák iskolai végzettség szerinti összeállítására számos módszertani kérdést, illetve nehézséget vet fel, aminek ismertetése meghaladja jelen elemzés kereteit.

Az Eurostat saját módszertannal számol ilyen mutatókat a tagországokra. Ebben az esetben a nevezőül szolgáló iskolai végzettség szerinti népességi adatokat a nemzeti munkaerő-felvételek alapján becslik, a halálozási adatokat pedig életkor és iskolai végzettség szerinti bontásban az évenkénti halálozások alapján állítják elő. Az iskolázottság nemzetközi osztályozását (ISCED) alapul véve három csoportra alap-, közép- és felsőfokú végzettségűekre számolták ki a várható élettartam adatokat. A hazánkra számított legutóbbi adatok 2010-re vonatkoznak. Az eredmények szerint a nőknél kisebb mértékű, a férfiaknál viszont igen jelentősek az eltérések az iskolai végzettség szintjétől függően. Egy felsőfokú végzettségű nőnek 5,5 évvel több a születésekor várható átlagos élettartama, mint egy alapfokú végzettségű nőtársának; a férfiaknál ez a különbség csaknem 13,5 év. Az életkor előrehaladásával lassan mérséklődnek a különbségek, majd 75 év felett eltűnnek.

Az **iskolai végzettség** szintje fontos, de csak az egyik meghatározó tényezője az élettartam-különbségeknek, amiben a döntő szerep mégis az életmódnak, illetve életvitelnek van. Az egészség mint érték szerepe külön-

böző lehet az eltérő iskolai végzettségű lakosok között, de egy alacsonyabb végzettségű nő vagy férfi is élhet egészségcentrikusan. Ilyen esetben, ha már elérte az 50, 60, vagy 70 éves életkort, túlélte azokat a rizikófaktorokat, amelyben egy önpusztító életmódot folytató kortársa már elhunyt. Így az iskolai végzettség szerint még várható élettartam-különbségek először mérséklődnek, majd megszűnhetnek. Így pl. egy alacsonyan képzett férfi csak 63,1 évet remélhet születésekor, ha viszont már elérte a 60. életévét még 13,7 évre számíthat, ami kevesebb, mint egy magasabban képzett férfié hasonló életkorban, de összességében 73,7 évet jelent, ami jóval meghaladja a születéskor várható élettartamot. A 70. születésnap megélése esetén pedig a születéskori jelentős várható élettartam-különbség alig 1,5 évre csökkent az alapfokú és a felsőfokú végzettségű férfiak között.

4.2. A halandóság családi állapot szerinti különbségei

Figyelemre méltó különbségek vannak a házasság és nem házasság népesség halandóságában. Az eltérések mindhárom nem házasságkategoróriában (nőtlen, hajadon, illetve elvált és özvegy) megfigyelhetők a házasság népesség előnyére. Egyes életkorokban – különösen – a férfiak körében kétszerese, háromszorosa a nem házasság népesség mortalitása, mint a házasságoké. A családi állapot szerinti halandósági különbségek bemutatására a standardizált halandósági hányadost (SHH) használjuk. Ennél a mutatónál standardként az országos korszpecifikus halandósági arányszámok szolgálnak, az egyes családi állapotokra vonatkozó halálozások számát ezekkel az arányszámokkal is kiszámolják. A ténylegesen megfigyelt és a standard súlyokkal várható halálozások számának a hányadosa fejezi ki a **családi állapot** szerinti eltéréseket százalékos formában. Ha a ténylegesen megfigyelt halálozások száma kisebb, mint a standard súlyokkal számított halálozásoké, akkor az országosnál kedvezőbbek a halandósági viszonyok, ellenkező esetben pedig rosszabbak. Az eredmények szerint a nem házasság népesség mortalitása minden családi állapotonál magasabb az országosnál és jóval meghaladja a házasság népességét. Legnagyobb az eltérés a hajadonok, illetve a nőtlenek körében, ahol összességében a nők mortalitása 61, a férfiaké 69 százalékponttal haladja meg az azonos nemű házasság népesség halandóságát. Jelentős, több mint másfélszeres az elvált népesség halandósági többlete is a házasság népességhez viszonyítva. Figyelmet érdemel, hogy az özvegy nők mortalitása csak kismértékben múlja felül az országos átlagot, az özvegy férfiaknál viszont ennél jóval jelentősebb, 27 százalékpontos halandósági többlet jelentkezik. A nemek közötti halandósági és várható élettartam-különbség okozza azt, hogy több nő özvegyül meg, mint házasságban. A 2013. évi halálozási adatok szerint a férfiak közel 53, a nők 18,7 százaléka volt házasságban, mielőtt elhunyt. Az eredmények szerint a megözvegyüléssel járó sokkot és a későbbi egyedüllétet a férfiak kevésbé viselik el, mint a hasonló sorsú nők.

5. tábla

Várható élettartamok nemek és iskolai végzettség szerint, 2010

Életkor, éves	Nő				Férfi			
	összesen	alap	közép	felső	összesen	alap	közép	felső
		fokú végzettségű				fokú végzettségű		
0	78,56	75,28	80,19	80,80	70,72	63,06	73,35	76,46
30	49,28	46,12	50,91	51,49	41,67	34,28	44,28	47,35
40	39,56	36,76	41,13	41,68	32,21	25,41	34,74	37,60
50	30,36	28,32	31,79	32,11	23,76	18,26	26,15	28,27
60	22,05	21,08	23,23	22,99	17,05	13,70	19,36	19,73
70	14,39	14,20	14,91	14,62	11,40	10,85	12,39	12,30
80	8,13	8,13	8,13	8,13	6,99	6,99	6,99	6,99

Forrás: Eurostat.

6. tábla

A 15 éves és idősebbek standardizált halandósági hányadosa családi állapot és nemek szerint, 2012 (SHH 15⁺)

Nem	Családi állapot				Országos (%)
	haja- don/nőtlen	házasa ^{a)}	özvegy	elvált	
Nő	135	74	104	125	100
Férfi	150	81	127	145	100

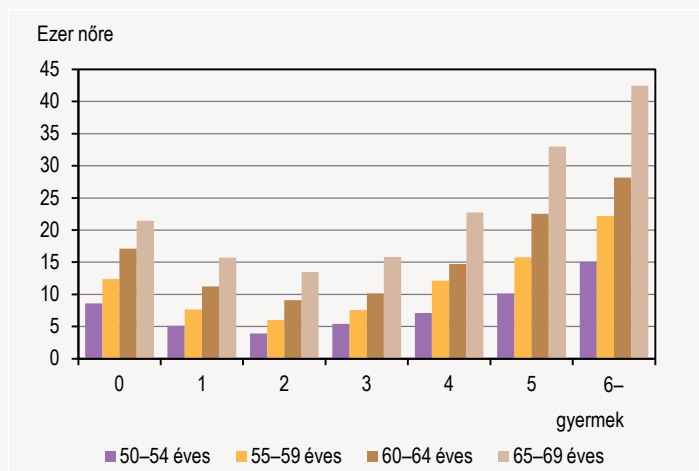
a) Ismeretlen családi állapotúakkal együtt.

Eltérő nézetek és elképzelések, igazolt vagy cáfolt hipotézisek vannak ennek okairól. A „szelektív” koncepció szerint eleve azok kötnek inkább házasságot, akik már a párválasztás időszakában is „egészségesebbek” voltak, a „protektív” megközelítés viszont a párkapcsolatok és ezen belül a házasságok védelmező hatásait hangsúlyozzák. (Kovács K. 2003) Közös bennük az, hogy a nem házas népesség életmódja, életvitele, szokásai eltérhetnek a házasokétól, és ez általában nagyobb egészségi kockázattal járhat együtt. Másként fogalmazva a párkapcsolati életforma (nem csak a házasság) bizonyos védelmet, anyagi, lelki és egészségi biztonságot jelent a párok számára, ami a mortalitásukban is megmutatkozik.

4.3. Gyermekszám és halandóság

Tudomásunk szerint nem történtek még hazai kísérletek a halandóság **gyermekszám szerinti** különbségeinek feltárására. A kérdés az, hogy befolyásolja-e egyáltalán a nők mortalitását a vállalt gyermekek száma, és ha igen, akkor hogyan? Ennek bemutatására ugyancsak a népszámlálási adatok nyújtanak lehetőséget, mivel termékenységtörténeti adatok alapján tartalmazzák a női népesség élete folyamán született összes gyermekszámát. Az elhunyt nők halálzási adatai pedig ugyancsak tartalmazzák ezt az információt. A különbségeket célszerű a szülőképes kor feletti életkorokra bemutatni, mivel ekkor már ismerjük a véglegesen vállalt gyermekek számát, szakzsargonnal a befejezett termékenység szintjét, másrészt mert a női halandóság szerencsére rendkívül alacsony a szülőképes életkor folyamán. Az így számított halandósági arányszámok figyelemre méltó különbségeket mutatnak gyermekszám szerint.

13. ábra

Az 50–69 éves nők halálzási arányszáma gyermekszám szerint*, 2011

* A népszámlálás eszmei időpontját megelőző és azt követő év halálzási adatainak átlaga alapján.

Az eredmények szerint a gyermekszám emelkedésével kezdetben csökken, majd egy lassú emelkedést követően a magasabb gyermekszámú nőknél tovább nő a mortalitás. Az adatok egyértelműen azt bizonyítják, a kétgyermekes nők halandósága a legalacsonyabb, de a korcsoportok döntő többségében a három- vagy négygyermekesek mortalitása is alacsonyabb, mint a gyermekteleneké. Az általános halandósági különbségeket ebben az esetben is a standardizált halandósági hányadossal mutatjuk be, ami esetünkben az 50 év feletti korcsoportok gyermekszám szerinti mortalitását veszi számba, és az országos átlaghoz viszonyítva fejezi ki az eltéréseket.

7. tábla

Az 50 éves és idősebb nők standardizált halandósági hányadosa gyermekszám szerint, 2011 (SHH 50⁺)

Gyermekszám	Hányados, %
0	125
1	98
2	89
3	101
4	113
5	132
6–	156
Országos	100

Az így kapott eredmények is azt mutatják, hogy a kétgyermekes nők halandósága a legalacsonyabb, 11 százalékponttal marad el az országos átlagtól, és 36 százalékponttal alacsonyabb, mint a gyermekteleneké. Az egy- és háromgyermekes nők halandósága között csekély a különbség és közel azonos az országos átlagával. A négygyermekesek mortalitása már 13 százalékponttal meghaladja az átlagot, de még mindig alacsonyabb, mint a gyermektelen nőké. Jelentősebb különbségek az öt vagy ennél több gyermekesek mortalitásában jelentkeznek, akiknek halandósága nemcsak az átlagosnál, de a gyermektelen nőknél is magasabb, és jóval meghaladja a legkedvezőbb helyzetben lévő kétgyermekes nőké.

Felhasznált irodalom:

- Kamarás F. (2007) Demográfiai kihívások a harmadik évezred küszöbén, In: Ember, I. (szerk.) Népegészségügyi Orvostan, Dialog Campus Kiadó, Budapest-Pécs 2007. 111–121. old.
- Kovács K. (2003) Halandósági többlet és egészségdeficit a nem házasok körében, Család és népesség itthon és Európában, Szerk. Spéder Zsolt, 320–373. old.
- Joung, I. M. A.-Stronks, K.- van de Mheen, H.- van Poppel, F. W. A.-Mackembach, J. P. (1997) The Contribution of Intermediary Factors to Marital Status Differences in Self-Reported Health. Journal of Marriage and Family, 59, 476–490.

Elérhetőségek:kommunikacio@ksh.hu[Információszolgálat](#)

Telefon: (+36-1) 345-6789

www.ksh.hu